Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola
Germanisztikai Irodalomtudományi Doktori Program

SÁNTA-JAKABHÁZI RÉKA

IDENTITÄT, GATTUNG UND FORM IM WERK VON FRANZ HODJAK

IDENTITÁS, MŰFAJ ÉS FORMA FRANZ HODJAK MŰVEIBEN

A DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

Témavezető: Dr. Balogh F. András

Budapest
2011

I. A kutatás tárgya és célja

Az idők folyamán sokan és sokféleképpen próbálták elemezni a kisebbségi írói identitástudat jellemzőit, annak kihívásait és ellentmondásait, valamint ezek jelenlétét az irodalmi alkotásokban. Dolgozatom fő célkitűzése – az irodalmi feldolgozás, elméleti megközelítés és saját interpretációk alapján –, hogy megvizsgáljam Franz Hodjak gazdag és még lezáratlan életművének alaptémáját, az örökölt és felvállalt, illetve megtagadott identitás(ok) kérdéskörét, valamint ezek megjelenését az irodalmi művek formaválasztásában és műfajában.

Habár a Romániából származó, ma Németországban élő író irodalmi pályája a romániai német irodalom reprezentatív, ugyanakkor igencsak egyedi példájának számít, a tudományos diskurzusban mindeddig csupán érintőlegesen tárgyalták.

II. A dolgozat felépítése és a kutatás módszere

Dolgozatom első felében az Erdélyre olyannyira jellemző plurális identitástudat problematikáját vizsgálom, melyet az idők során mind az irodalomtudományi, mind a szociálpszichológiai és társadalompolitikai vitákban töretlen érdeklődés övezett. Először az egyéni és társadalmi identitás viszonyát tárgyalom. Vizsgálatom kiindulópontja George Herbert Mead szimbolikus interakcionizmus elmélete, mely az újabb identitáselméletek alapját képezi. Ezt követően Henri Tajfel és John Turner szociális identitáselméletét tárgyalom, amely az identitáskonstrukció folyamatában döntő tényezőnek tekinti az egyén csoport(ok)hoz való tartozását. Vizsgálataim szempontjából igen jelentős az a tézis, amely szerint a potenciális csoporthoz való tartozás csakis akkor releváns, ha az egyén saját maga is úgy érzi, hogy hozzátartozik ahhoz a csoporthoz, amelyhez őt mások sorolják, és ha az adott csoporttal (csoportokkal) azonosul. Amennyiben ez a hovatartozás-érzés hiányzik, akkor – mint ahogy az a nemzeti kisebbségek esetében gyakran megfigyelhető – kialakulhat a *negatív identitás* is, azaz a csoport tagja elveti ezt a besorolást, és lemond saját (nemzeti) identitásáról. Ezen problémakör másik aspektusa abban áll, hogy esetenként azon egyén, akinek a társadalmi identitása nem kielégítő, nem csupán a csoportból (a mi esetünkben a

nemzeti kisebbségből) válik ki, hanem egy másik csoporthoz (a nemzeti többséghez) tartozást is megtagadja. Ez történik Franz Hodjak esetében is, aki önábrázolásaiban identitásnélküliként és hontalanként tünteti fel magát. Ez az otthontalanság-érzés, a tudatosan felvállalt identitásnélküliség nyomon követhető mind prózai, mind lírai, ill. drámai műveiben egyaránt.

A társadalmi identitás elméletéhez kapcsolódva a következő alfejezetben az etnikai, illetve nemzeti identitás kérdésével foglalkozom, melynek vizsgálata elengedhetetlen a kisebbségi írók tárgyalásánál. Franz Hodjaknál a saját (etnikai ill. nemzetiségi) identitásának egy sajátos reflexióját figyelhetjük meg. Egy csoport tagjaként (romániai németként) tudatosan próbál etnikumának/nemzetiségének kényszerűségeitől megszabadulni, ám egy másik csoporthoz való tartozás szándéka nélkül – és ezt szabadságként éli meg. Bár Hodjak nem tud teljesen elszakadni „romániai német" múltjától (ezt igazolja az a tény is, hogy Németországba történő kivándorlását megelőzően, illetve azután is témaválasztásában továbbra is Erdélyhez kötődik), ennek ellenére mindig olyasvalakiként próbálja magát definiálni, aki semmiféle csoporthoz nem tartozik, és aki semmiféle (etnikai/nemzeti) identitással nem akar rendelkezni – identitását tehát *negatív identitásként* éli meg. Egy ilyenfajta negatív identitás kifejlődésének a lehetősége szoros összefüggésben áll a modern és a posztmodern társadalmi és szellemtörténeti keretfeltételeivel, amelyet a dolgozat következő alfejezetében tárgyalok.

A következőkben Paul Ricœur narratív identitáskoncepcióját vázolom fel, amely a Hodjak-életmű vizsgálata során is alkalmas elméleti paradigmának bizonyult. Ricœur szerint a személyes identitás narratív konstrukció: identitásunkat saját élettörténetünk elmondásával, az elbeszélés által teremtjük meg, alakítjuk.

A következő alfejezetben a romániai német irodalom helyzetét és (ön)meghatározását tárgyalom, illetve annak besorolását az összznémet irodalomtudományi kontextusba, a romániai német irodalmat vizsgáló különböző, néhol egymásnak ellentmondó koncepciókat vázolom fel. A „romániai német irodalom" létjogosultságáról szóló viták mellett a kisebbségi lét aspektusait és a kisebbségi író lehetséges identitás-meghatározásait is vizsgálom.

Romániában a diktatúra korszakában az irodalmi, művészeti életben nagy relevanciával bírt a politikai, ideológiai meghatározottság. Ezért dolgozatom harmadik fejezetében a romániai német irodalom története-

ti-politikai keretfeltételeit, mindenekelőtt a cenzúra fejlődéstörténetét és működését tárgyalom. Ezeknek ismerete elengedhetetlen az 1989 előtt keletkezett művek megértéséhez. A cenzúra négy fontosabb megnyilvánulási formáját (konkrét cenzúra, megelőző cenzúra, irányító cenzúra, valamint öncenzúra) mutatom be. Elsősorban az öncenzúrára, illetve a megelőző cenzúrára irányítom a figyelmet, ugyanis Franz Hodjak 1970-től 1992-ig, kivándorlásáig, a kolozsvári Dacia Könyvkiadó szerkesztőjeként, a cenzúra ezen fajtáját is gyakorolta. Ugyanakkor kitérek a politikai-társadalmi eseményeknek, valamint a cenzúrának a szerzőre és a műfajválasztásra gyakorolt hatására is.

Fontos megemlíteni, hogy a romániai cenzúra története még feldolgozásra vár. A hiányzó dokumentáció tovább nehezíti a munkát, így meg kell elégednünk azzal, hogy a cenzúra működési mechanizmusainak egyes aspektusait a történeti források és az *oral history* segítségével rekonstruáljuk. Főleg az 1977 utáni évekre vonatkozóan semmiféle bizonyítékot nem találunk arra, hogyan működött az irodalmi cenzúra, ugyanis hivatalosan felszámolták Romániában a Sajtófőigazgatóságot. Ezért csak az érintettek visszaemlékezéseire támaszkodhatunk, tehát elsősorban az írókkal, kiadói szerkesztőkkel és lapszerkesztőkkel készített interjúkra és beszélgetésekre, illetve a különböző naplókban és memoárokban fellelhető utalásokra alapozhatunk.

A dolgozat fő részében, mely a negyedik fejezettel veszi kezdetét, a kutatás fókusza Franz Hodjak műveinek részletes interpretációjára irányul. Kiemelt kérdésként foglalkozom a műfajválasztással, mely mindig a témához és a tárgyhoz igazodik: 1989 előtt az író főképp verseket és rövidprózát írt, hiszen ezen műfajok által lehetett a cenzúrát a legjobban kijátszani, az olvasót „cinkossá" tenni. Ekkor írt műveit tömörség, redukció, sűrítés, kihagyásosság, sejtelmesség jellemzi. Általában véve megállapítható, hogy a hatvanas-hetvenes években a romániai német irodalomban a szövegek lerövidülése és kódolása figyelhető meg.

A rendszerváltás után nagyobb lélegzetvételű műveket írt Hodjak; három regénye, a *Sängerstreit* [*Dalnokverseny*], a *Grenzsteine* [*Határkövek*] és az *Ein Koffer voll Sand* [*Homokkal teli bőrönd*] allegorikusan, klasszikus archetípusok (Klingsor, Parszifál és Odüsszeusz) felhasználásával közelít az identitás, ill. identitásnélküliség problémájához. Ezek az ironikus hangvételű regények a romániai élethelyzetek szomorú-groteszk jellegét nagyszerű humorral és sajátos, a bürokráciából ismert uralkodó- és alattvalónyelv alkalmazásával fejezik ki.

A negyedik fejezet tárgya a szerző lírája. Az öt alfejezet időrendben és tematikusan tárgyalja a verseket: a *Brachland* [*Parlag*] című kötet korai tájverseivel kezdődően a nyolcvanas évek cenzúrájának hatása alatt írt, burkolt jelentésekkel és célzásokkal telített versein át a kivándorlását követően Németországban született költeményekig, melyekben az identitásnélküliség és otthontalanság érzése felerősödik. Három részletes verselemzéssel – az *autobiographie* [*önéletrajz*], a *nordbahnhof. Bukarest* [*északi pályaudvar. Bukarest*], ill. az *Unterwegs* [*Úton*] című versek interpretációjával próbálom vizsgálni, hogy a társadalmi-politikai helyzet (1989 előtt és után, illetve a kivándorlást követően) mennyiben határozza meg a poétikai identitáskonstrukciót.

A dolgozat ötödik fejezetében a rendszerváltás előtt Romániában megjelent rövid prózai szövegeket tárgyalom. Szót ejtek ezen művek műfaji besorolásáról és formai változatosságáról: e szövegek gyakran az esszé, napló, levél, mese és tudósítás határán mozognak. Kiemelt elemzői figyelmet szentelek a történetek főszereplőinek, hiszen ezek a figurák legtöbb esetben Hodjak ironikusan megrajzolt alteregói. Az író tudatosan választ olyan, a periférián létező típusokat (hajléktalanokat, bolondokat, alkoholistákat), akikkel való azonosulása a saját „egzisztenciális hajléktalanságát" jelezheti. *A Geschichten um Stanislaus* [*Történetek Stanislausról*] című írás elemzése során bemutatom egyrészt a szerzőnek a főhőssel való szembetűnő azonosulását, másrészt pedig Bertolt Brecht Hodjakra gyakorolt hatását szemléltetem.

A hatodik fejezetben a *Grenzsteine* [*Határkövek*] és az *Ein Koffer voll Sand* [*Homokkal teli bőrönd*] című regények identitásproblémáját járom körül. Az író életútjának ironikusan kiélezett bemutatása a két főhős, Harald Frank és Bernd Burger megrajzolása által valósul meg, mellyel Hodjak egy eltűnőfélben levő kisebbség, az erdélyi németek szülőföldvesztésének problémáját tematizálja.

Ebben a fejezetben a Hodjak műveiben fellelhető intertextuális összefüggések részletes tárgyalásába is bocsátkozom: összevetem a *Grenzsteine* című regényt Wolfram von Eschenbach *Parszifál*-jával, illetve az *Ein Koffer voll Sand*-ot Homérosz *Odüsszeiá*jával és James Joyce *Ulysses*ével.

Hodjak *Grenzsteine* című regénye a romániai németek történetének egy igen jelentős mozzanatát eleveníti fel a Parszifál-motívum szatirikus-groteszk feldolgozásával, azt az időszakot, mely közvetlenül az 1989-es fordulat után veszi kezdetét. Az *Ein Koffer voll Sand* regény magvát az

identitásprobléma, valamint egy nem létező haza keresésével járó bolyongás, hátterét pedig a homéroszi eposzból ismert Odüsszeusz mítosza képezi. A mítosz Hodjak általi reinterpretációja azonban tematikailag és stilisztikailag egyaránt James Jocye *Ulysses*ére reflektál. Ezért mindkét műre figyelve vizsgálom ezeknek a Hodjak-regényekhez kapcsolódó intertextuális vonatkozásait, felhasználva az intertextualitás elméleteinek a dolgozat szempontjából releváns téziseit.

Franz Hodjak írói munkássága szinte minden műnemet és műfajt felölel: a versek, elbeszélések, regények mellett a monodráma sajátos műfajában is alkotott. A hetedik fejezetben a *Franz, Geschichtensammler* [*Franz, a történetgyűjtő*] című alkotása kerül a vizsgálat fókuszába. Foglalkozom a monodrámával mint marginalizált műfajjal, valamint felvázolom a műfaj jellemzőit és megjelenési formáit a német irodalomban. Ezt követően az erdélyi posztmodern monodrámát tárgyalom, amely során Franz Hodjak műve mellett két további, román és magyar nyelven írt monodrámát is bevonok a komparatív elemzésbe: Alina Nelega *Amalia respiră adânc* [*Amalia fellélegzik*], valamint Visky András *Júlia* című alkotásait.

A nyolcadik fejezet a nyelv és identitás kölcsönhatására koncentrál. A nyelv az identiáskonstrukcióban központi szereppel bír, ugyanakkor a nyelvet is formálja az identitás. Az identitás és nyelv eme interakcióját főként az etnikai és nemzeti kisebbségek esetében fontos szemügyre venni, a nyelv ugyanis ebben az esetben az önazonosság jelentős kritériuma. A romániai német irodalomban nyomon követhető kétnyelvűségre figyelek, ezt követően pedig nyelvtudományi megközelítésből elemzem Hodjak regényeinek eredeti (erdélyi fordulatokkal, román, magyar és erdélyi szász kifejezésekkel átszőtt) nyelvezetét.

Végül a kilencedik fejezet a dolgozat kutatási eredményeit foglalja össze, és a téma *további kutatási* lehetőségeinek bemutatásával zárul.

A dolgozatban alkalmazott módszerek tekintetében módszerpluralizmusra törekedtem, különböző irodalomtudományi és -esztétikai szempontok ötvözésével, a szövegközpontúság hangsúlyozásával igyekeztem a történelmi-politikai aspektusokat is szem előtt tartani.

III. A kutatási eredmények összefoglalása

A dolgozat kutatási eredményei a következő pontokban foglalhatók össze:

- Hodjak alkotói tevékenységének szakaszait mindig az épp aktuális politikai kontextus határozza meg.
- Az életrajzi, illetve a poétikai, stilisztikai-retorikai, és nyelvi jegyeket figyelembe véve Franz Hodjak életművében három alkotói korszak különíthető el. Az elsőhöz sorolhatók a hatvanas–hetvenes években Romániában írt versek. Ez a korszak két további fejlődési szakaszra osztható. Az első periódushoz a különböző irodalmi lapokban megjelent versek tartoznak, valamint a *Brachland* [*Parlag*] című kötet. Olyan szövegekről van itt szó, amelyek 1965 és 1970 között, az ún. liberalizációs hullám politikai-társadalmi feltételei közepette keletkeztek – ezzel magyarázható, hogy itt egyáltalán nem lelhető fel az a politikai alaphang, mely a szerző későbbi verseit áthatja. A második szakaszhoz tartoznak a *Spielräume* [*Játékterek*] (1974) és *offene briefe* [*nyílt levelek*] (1976) című verseskötetek, valamint a *das maß der köpfe* [*a fejek mérete*] (1978) című rövidpróza-kötet, amelyek már egy öntudatos, társadalmi-politikai kérdésekre ironikusan reflektáló írót jeleznek. Ezt az alkotói korszakot a rövid műfajok térhódítása jellemzi: epigrammatikus versek, aforizmák, rövid elbeszélések, amelyek ironikusan tárják fel a szóban forgó időszak visszásságait. A burkolt, kétértelmű, allegorikus írásmód által Hodjak a cenzúrát játssza ki. Ironikus él, allegorikus célzások jellemzik az ekkor keletkezett műveket, ezeknek a verseknek a megértéséhez elengedhetetlen a politikai kontextus figyelembe vétele.

  A második alkotói korszak a *mit Polly Knall spricht man über selbstverständliche dinge als wären sie selbstverständlich* (1979) [*Polly Knallal úgy beszél az ember magától értetődő dolgokról, mintha azok magától értetődőek lennének*] című kötettel veszi kezdetét, és többek között a *flieder im ohr* [*orgona a fülben*] (1983), *Augenlicht* [*Szemfény*] (1986) és *Luftveränderung* [*Levegőváltozás*] (1988) verskötetеket, a *Die humoristischen Katzen* [*Humorista macskák*] (1979), *Der Hund Joho* [*Johó kutya*] (1985) és *Fridolin schlüpft aus dem Ei* [*Fridolin kikel a tojásból*] (1986) című gyermekkönyveket, a *François de Montcorbier* (1988) című monodrámát, mely 1992-ben *Franz, Geschichtensammler* címmel újra megjelent, valamint az *An einem Ecktisch* [*Egy sarokasztalnál*]

(1984) és a *Friedliche Runde* [*Békés társaság*] (1987) című elbeszélésköteteket foglalja magában. Az ebben az alkotói korszakban keletkezett szövegek elsősorban a mindennapok történéseit villantják fel, korjelenségeket tematizálnak. A diktatúra legkeményebb időszakában Hodjak sok olyan költeményt írt, amelyek első ránézésre tájverseknek tűnnek (reflektáló lírai elmélkedések formájában), ezek azonban politikai parabolaként értelmezhetőek.

A harmadik korszakhoz azok a versek sorolhatók, melyek az 1989-es politikai fordulat, illetve az író Németországba való kitelepedése (1992) után keletkeztek. Itt elsősorban a *Landverlust* [*Hazavesztés*] (1993), *Ankunft Konjunktiv* [*Megérkezés feltételes módban*] (1997), illetve a *Die Faszination eines Tages, den es nicht gibt* [*Egy nemlétező nap bűvölete*] (2008) című verseskötéteket, illetve a regényeket kell megemlítenem.

- Fikcionális műveiben Hodjak a főhősök outsider-létének irodalmi megformálásával saját hazátlanságát és identitásnélküliségét tematizálja. A haza – miképpen az identitás is – narratív módon teremtődik meg műveiben: amit és ahogyan elmesél, végső soron az válik a tulajdonképpeni hazájává. A haza tehát egy olyan fiktív hely, amely csak az irodalmi műben konstruálódik meg.
- Hodjak műveiben saját alteregóit más-más formában jeleníti meg: többek között a tanár Stanislaus, a kivándorló Harald Frank, a bolyongó Bernd Burger alakjában. Emellett a szerző irodalmi mintákat és archetípusokat is felhasznál szereplői megformálásánál: Brecht Keuner urát, Parszifált, Odüsszeuszt.
- A nyolcvanas években (vagyis abban az időszakban, amikor a cenzúra a legkeményebben működött) a romániai német írók nagyobb írói szabadsággal, több közlési lehetőséggel rendelkeztek mint a román, illetve magyar szerzők. Ennek elsősorban történelmi-politikai aspektusa van, de azzal is magyarázható, hogy – mint ahogyan az az írók, költők visszaemlékezéseiből is kiderül – a német irodalom cenzorai jobban hajlottak a kompromisszumra, mint a román vagy magyar irodalom cenzorai – habár a megszorító intézkedések a német szerzőket sem kímélték. Hodjak esetében egy másik tényező is hozzájárult ahhoz, hogy burkoltan társadalom- és rendszerbíráló szövegeit is publikálhassa: kiadói szerkesztőként igen jól ismerte azokat a módszereket és játékszabályokat, amelyekkel a cenzúrát ki lehetett játszani.

IV. Kitekintés

A megjelölt kérdéskörben meglátásom szerint a továbbiakban a következő kutatási lehetőségek jelölhetők ki:

- Mivel jelen dolgozat Franz Hodjak ez idáig lezáratlan és messzemenően fel nem tárt életművével foglalkozik, elsősorban a jövő feladata az itt nem tárgyalt művek vizsgálata.
- Franz Hodjaknál a névadás igencsak tág kutatási területnek kínálkozik. Hősei számára az író tudatosan választ olyan neveket, amelyek saját személyére vonatkoztathatók: a *Geschichten um Stanislaus* [*Történetek Stanislausról*] címszereplőjének (aki a szerző identifikációs figuráinak egyike) szláv neve részben Hodjak szlovák gyökereire való utalásként értelmezhető. A *Grenzsteine* [*Határkövek*] regény főhősének, Harald Franknak kezdőbetűi, még ha fordítva is, de a szerző nevének iniciáléit idézik. Hodjak névadási technikáját jellemzi az is, hogy reális példaképek nevét használja fel fiktív alakjai esetében. Ide elsősorban a történelmi-referenciális nevek sorolhatók (Nero, Caligula, Klingsor vagy Adolf Meschendörfer), illetve a szerző életében felbukkanó személyek nevei: a kolozsvári Jaksi nevű bolond vagy a „szőke Péter", mint a Peter Motzan személyére való utalás. Számos név irodalmi referenciális funkcióval rendelkezik: Hans Caspar nevével az olvasó Thomas Mann *Varázshegy* című regényének hősét asszociálhatja. Ki kell hangsúlyoznunk azonban, hogy a név jellemábrázolói funkcióját legtöbbször csak a szövegösszefüggésben nyeri el.
- Mint ahogy arról már szó esett, a romániai német cenzúra történetét csak részben dolgozták fel. Ennek kutatása, illetve intézményes mechanizmusainak feltárása további kutatómunkát igényel. Egyik lehetséges feladat annak a feltárása, hogy milyen szerepe volt a cenzúrának a Dacia Kiadónál német, román és magyar vonatkozásban egyaránt.

Megállapítható, hogy a hazátlanság és identitásnélküliség motívuma, a diktatúrabeli elnyomás, a cenzúra ill. a kivándorlás tapasztalatainak ábrázolása visszatérően jelen van Hodjak műveiben. Ezekben a szerző végső soron saját identitásának képlékenységét tematizálja.

V. A disszertáció témakörében megjelent publikációk

1. *Heimatverbundenheit, Identitätsbewusstsein im Prosawerk von Ursula Bedners.* In: Guțu, George (szerk.): *Zeitschrift der Germanisten Rumäniens* 11-12 (2002-2003), 161-168. old.
2. *Naturmystik in der rumäniendeutschen Frauenlyrik der sechziger und siebziger Jahre.* In: Puchianu, Carmen (szerk.): *Kronstädter Beiträge zur germanistischen Forschung.* VII. kötet. Brassó: Aldus 2005, 63-72. old.
3. *Die Freiheit der Heimatlosigkeit bei Franz Hodjak.* In: Balogh F. András (szerk.): *Klausenburger Beiträge der Germanistik.* 2. kötet. Kolozsvár: Presa Universitară Clujeană, 2007, 199-204. old.
4. *„Nur wer allein ist, schafft es." Der Ausreißer und Außenseiter Harald Frank in Franz Hodjaks Roman Grenzsteine.* In: János-Szatmári Szabolcs (szerk.): *Wissenschaften im Dialog. Studien aus dem Bereich der Germanistik.* 1. kötet. Kolozsvár – Nagyvárad: Erdélyi Múzeum Egyesület – Partium Kiadó, 2008, 387-394. old.
5. *Jenseits der Zensur. Die frühen Gedichte von Franz Hodjak.* In: Gansel, Carsten (szerk.): *Rhetorik der Erinnerung: Literatur und Gedächtnis in den „geschlossenen Gesellschaften" des Real-Sozialismus.* Göttingen, Niedersachs: Vandenhoeck & Ruprecht Unipress, 2009, 303-313. old.
6. *„Die Vatersprache als Muttersprache" – Sprachvarietäten im schriftstellerischen Werk von Franz Hodjak.* In: Guțu, George – Schares, Thomas (szerk.): *Transcarpathica. Germanistisches Jahrbuch Rumänien.* Bukarest: Paideia 2009, 218-225. old.
7. *Musen in Mülltonnen, Schutzengel auf dem Flohmarkt. Franz Hodjaks neue Gedichte zwischen Desillusionierung und Melancholie.* In: *Germanistische Beiträge*, 26 (2010), 102-116. old.
8. *„Ajtókeretben lakom...". Előszó Franz Hodjak Grenzsteine c. regényének magyar fordításához.* In: Hodjak, Franz: *Határkövek.* Szenkovics Enikő fordítása. Bukarest: Kriterion 2010.
9. *Das postmoderne Monodrama im multikulturellen Raum Siebenbürgens.* In: Hess-Lüttich, Ernest W. B. – Czeglédy, Anita – Langanke, Ulrich H.

(szerk.): *Deutsch im interkulturellen Begegnungsraum Ostmitteleuropa.* Series: Cross-Cultural Communication. Vol. 19. Frankfurt am Main: Peter Lang 2010, 241-252. old.

Megjelenés alatt:

1. *„Ich bin frei, wenn ich schreibe." Ein Gespräch mit Franz Hodjak.* In: *Germanistik im europäischen Kontext. Zeitschrift des Lehrstuhls für deutsche Sprache und Literatur Klausenburg.* Kolozsvár: Mega 2011.

VI. Egyéb publikációk

1. *Új irányzatok a kortárs német irodalomban: Judith Hermann.* In: Wolf Rudolf (szerk.): *Apáczai Évkönyv 2002-2003.* Kolozsvár, 2003, 45-47. old.
2. *Örök börtön. Egy erdélyi szász író németországi fogadtatása.* In: *Korunk* 2006/9, 104-108. old.
3. *Otto Fritz Jickelis Drama Sachs von Harteneck und die ungarischen Harteneckbearbeitungen.* In: Czibula Katalin – Emődi András – János-Szatmári Szabolcs (szerk.): *Dráma – múlt, színház – jelen. Tanulmányok a dráma- és színháztörténet köréből.* Kolozsvár – Nagyvárad: Erdélyi Múzeum Egyesület – Partium Kiadó, 2009, 365-372. old.
4. *Paul Celan im Unterricht – eine intertextuelle und interdisziplinäre Annäherung.* In: Gorgoi, Lucia – Michailowitsch, Ute – Tar Gabriella-Nóra (szerk.): *Überlegungen zum Literaturunterricht im Bachelor-Studium des Bologna-Prozesses im Rahmen der I. Internationalen Konferenz zum deutschsprachigen Literaturunterricht an Hochschulen in Mittel- und Osteuropa.* Kolozsvár: Mega 2008, 189-199. old.